

“ТЕОРІЯ КОМУНІКАЦІЇ” В КОМПЛЕКСІ ДИСЦИПЛІН ДЛЯ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ-ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Н.Р. Барабанова

Порівнюються погляди вчених, методистів та викладачів-практиків на проблему формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх документознавців. Це дає можливість підтвердити доцільність і значущість введення розробленої автором навчальної програми дисципліни “Теорії комунікації” до переліку навчальних програм, що необхідні для вирішення цієї проблеми. Викладені основні положення методики організації самостійної роботи студентів з цієї дисципліни.

Ключові слова: *теорія комунікації, менеджер-документознавець, документознавство, комунікативно-інформаційний напрям.*

"COMMUNICATION THEORY" IN A COMPLEX OF THE DISCIPLINES FOR PREPARATION OF THE DOCUMENT RECORD SPECIALISTS

The article compares views of the researchers, methodists and high school teachers over a problem of informational-communicative competence of future record management specialists' formation. This allows to confirm expedience and importance of introduction of a study discipline "Theory of Communication", developed by an author, to a list of study programs necessary for solution of this problem. The article provides main ideas of the methodists for organization of students' independent work in the frames of this discipline.

Keywords: *communication theory, record management specialist, document study, communicative-informational direction.*

Створення в Одеському національному політехнічному університеті гуманітарного факультету, а в його межах кафедри документознавства та інформаційної діяльності привело до необхідності розробки програм тих навчальних дисциплін, вивчення яких, на думку викладачів-методистів кафедри, сприяє підготовці конкурентоздатних менеджерів-документознавців нової формації.

Нова парадигма результату сучасної освіти передбачає наявність у структурі ключових компетентностей випускника ВНЗ, незалежно від напрямку освіти, компетентності у сфері соціальної діяльності, у типових ситуаціях соціально-ділових контактів.

Обґрунтування доцільності введення “Теорії комунікації” в програми підготовки менеджерів-документознавців.

Суперечності, що виникають при аналізі існуючих навчальних програм гуманітарних факультетів ВНЗ, пов'язані з “необхідністю переходу від парадигми “знань”, що надається сучасною системою освіти, до нової “компетентнісної” парадигми, пов'язаної з потребами розвитку соціально-економічної сфери суспільства [3]”. При цьому враховується необхідність формування інформаційно-комунікативної компетентності студентів-документознавців на достатньо високому рівні, з одного боку, і неможливість повною мірою задовольнити цю потребу через традиційну, таку, що вже склалася, систему професійної підготовки.

Комунікативно-компетентнісна підготовленість менеджерів – ключовий чинник їхнього професійного успіху, оскільки вона є професійно важливою якістю, затребуваною на ринку праці. Вона розглядається як сукупність знань, умінь, навиків у області організації взаємодії і співпраці в діловій сфері; як система внутрішніх особистих ресурсів, необхідних

для побудови ефективної комунікативної міжособистісної взаємодії. Незалежно від напрямку професійної освіти, комунікативна компетентність – це особиста якість, що визначає включення фахівця в діяльність і що формується в процесі розвитку всієї особистості загалом [3].

Протягом останніх п'яти років актуальність упровадження прийомів компетентнісного підходу в освітній процес активно обговорюється в Міністерстві освіти і науки України. Якщо відзначити публікації на цю тему, то нашій методичній концепції співзвучний погляд С.Е.Трубачевої [12].

У своїй статті вона підкреслює, що реалізація компетентнісного підходу в освітньому процесі передбачає дотримання низки дидактичних умов. Перша з них полягає в чіткому усвідомленні учасниками навчального процесу дидактичної специфіки, закладеної в поняття *компетентність* як педагогічної категорії, яка може характеризувати як певний етап в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти. Отримання позитивного кінцевого результату в навчанні передбачає періодичний контроль за його досягненням на певних етапах цього процесу.

Проаналізувавши складові комунікативної компетентності, можна дійти висновку про те, що в наборі знань і умінь будь-якого фахівця мають бути:

- інформованість про цілі, сутність, структуру, засоби, особливості спілкування (комунікативні знання);
- володіння технологією цієї діяльності (комунікативні уміння і навички);
- індивідуально-психологічні якості фахівця, які забезпечують усвідомлення важливості ефективного професійного спілкування, прагнення до постійного вдосконалення комунікативної сторони професійної діяльності (комунікативна спрямованість);
- орієнтація на особистість людини як на головну цінність (гуманістична позиція);
- здатність до нестандартного, творчого вирішення комунікативних задач, що виникають у процесі спілкування (креативність) [7].

У дисертації І.Г. Томарьової, присвяченій темі формування мовленнєвої культури менеджера, подається перелік знань і умінь у змісті комунікативно-мовленнєвої компетенції майбутнього менеджера.

Вона виділяє такі аспекти комунікативної компетенції майбутнього фахівця: предметний, мовний, прагматичний.

У роботі підкреслюється, що професійна діяльність керівника-менеджера на сучасному етапі виходить на якісно новий рівень вирішення комунікативних задач – рівень комунікативного менеджменту, центральну ланку якого становить висока культура мовленнєвого спілкування.

Під культурою мовленнєвого спілкування (культурою мовлення) розуміється володіння нормами літературної мови в її усній і письмовій формах, коли здійснюється вибір і організація мовних засобів, що дозволяють у певній ситуації спілкування і при дотриманні етики спілкування забезпечити необхідний ефект при досягненні поставлених цілей комунікації [11].

Кажучи про види мовленнєвого спілкування, багато дослідників виділяють ділове і особистісне спілкування. Ці терміни досить часто трапляються як в педагогічній літературі, так і в побуті.

Ділове спілкування (його також називають рольовим або функціонально-рольовим спілкуванням) направлене на організацію якої-небудь спільної діяльності, тієї чи іншої справи. У центрі такого спілкування – інтереси справи, функціональні обов'язки партнерів, внесок кожного з них у досягнення результату.

Професійне володіння культурою ділового спілкування має бути закладено в компетенції будь-якого фахівця, робота якого реалізується не тільки в ситуаціях *людина – машина, людина – документ*, але і в ситуації *людина – людина*. Ця культура передбачає такі комунікативні уміння:

- володіння різними видами мовленнєвої діяльності, уміння кваліфіковано вести бесіду, переговори, відчувати себе впевнено як у повсякденно-побутовій, так і в професійній сфері спілкування;
- висловлювання думки не тільки правильно, відповідно до норм літературної мови, але і знаходження для них найвдалиших, найдоцільніших мовленнєвих засобів;
- володіння національно орієнтованою соціально обумовленою системою цінностей;
- досконале володіння мовленнєвим етикетом, правилами комунікативного кодексу;
- правильне і грамотне складання будь-якого ділового документа, ведення ділового листування;
- готовність до будь-яких публічних виступів.

У задачах засвоєння дисципліни “Теорія комунікації” ми передбачаємо практично всі перераховані комунікативні уміння. В цілому освітній процес на кафедрі передбачає міждисциплінарні відповідності між задачами, що вирішуються на заняттях документно-інформаційного і комунікативно-інформаційного циклів.

Цьому сприяє ознайомлення з основними положеннями теорії документознавства як певної сукупності наукових знань та як складової дисциплін документологічного циклу. Ці положення розглядали у своїх публікаціях Н.М.Кушнарєнко, М.С.Слободяник, Г.М.Швецова-Водка й ін. Водночас, як стверджує у своєму дисертаційному дослідженні Ю.І.Палеха, “питання надання сукупності знань, умінь та навичок документознавців, ...не отримали повного відображення у цих публікаціях [9]”. Мета дослідження цього автора – аналіз передумов формування та комплексна характеристика сутності і складових культури діловодства в сучасних установах України. В його дисертації розглянуто вимоги до кваліфікаційних рівнів працівників служби діловодства установи з точки зору формування їхньої професійної та інформаційної культури, яка передбачає не лише стан культури документотворення та організації роботи з документами в сучасних установах, рівень їхньої автоматизації, а й рівні професійної культури працівників служб діловодства установ.

Програми дисциплін документознавчого напрямку, як правило, націлюють студентів на вирішення задач, пов’язаних із формуванням і розвитком компетентності в роботі з документами. Ось які задачі навчання ставляться, наприклад, у навчальній програмі з дисципліни “Документознавство” для спеціальності 6.020100 “Документознавство та інформаційна діяльність” у Київському Європейському університеті на кафедрі документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності:

- надати знання, необхідні для теоретичного уявлення про документознавство як наукову дисципліну;
- висвітлити основні етапи виникнення і розвитку документів різних типів;
- розкрити природу, сутність, соціальну роль, ознаки і властивості документа як системного об’єкта документознавства;
- розглянути основні типи і види документів, їхні характерні ознаки, структуру;
- визначити прикладне значення документознавства, окреслити сфери застосування основних властивостей документа і його значення у подальшому розвитку системи комунікацій [7].

Остання з перелічених задач явно свідчить про необхідність розвитку в майбутніх документознавців комунікативної компетенції.

Аналіз проблеми формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців – менеджерів документно-інформаційної діяльності – диктує необхідність розробки і впровадження у навчальний процес методичного забезпечення, що включає програми, рекомендації і вказівки щодо формування інформаційно-комунікативної компетентності. Вирішення цієї проблеми ми вбачаємо, насамперед, у подальшому змістовно-методичному вдосконаленні дисциплін комунікативно-інформаційного напрямку і конкретно – базової дисципліни “теорія комунікації”.

Навчальні програми підготовки менеджерів-документознавців на кафедрі документознавства та інформаційної діяльності ГФ ОНПУ містять деякі дисципліни

комунікативно-інформаційного профілю. “Теорія комунікації” стала головною в переліку дисциплін, які дозволяють удосконалювати процес і технології підготовки студентів, що відповідає вимогам сучасного суспільства до професійної діяльності спеціалістів-документознавців при їхній взаємодії як з інформаційно-документними ресурсами, так і з носіями-споживачами інформації.

Заздалегідь нами були проаналізовані наукові праці і навчально-методичні матеріали провідних кафедр вищих навчальних закладів СНД, проведено експериментальне навчання студентів у рамках спецкурсу “Основи професійної комунікації”.

Методичною основою для розробки програми і змісту курсу “Теорія комунікації” для майбутніх менеджерів-документознавців став підручник “Основи теорії комунікації”, у створенні якого брала участь автор цієї статті [8].

Зміст навчальної програми і методичних матеріалів до курсу “Теорія комунікації” став своєрідною відповіддю на питання вітчизняних методистів про малу ефективність професійної підготовки у формуванні інформаційно-комунікативної компетентності студентів-документознавців.

Курс “Теорія комунікації” став тією необхідною ланкою, яка об’єднала документно-інформаційну і комунікативно-інформаційну складові цієї підготовки.

Методика організації самостійної роботи студентів з дисципліни “Теорія комунікації”.

На новому етапі осмислення процесу навчання дисциплінам комунікативно-інформаційного циклу і, особливо, після обговорення цього питання на конференції у вересні 2008 р. [3] провідними викладачами комунікативно-інформаційної секції кафедри був запропонований проект створення пакету навчально-методичних матеріалів для самостійної роботи студентів щодо освоєння “Теорії комунікації”. Це стало можливим після вдумливої методичної діяльності з оптимізації змісту дисципліни і набору контрольних завдань для перевірки рівня знань студентів. Усі матеріали, що входять до “пакету”, розташовуються на диску, доступному для ознайомлення в аудиторії або вдома. Надалі на базі відібраних матеріалів буде створений електронний підручник. У процесі реалізації проекту ми робили акцент саме на необхідності й можливості самостійної роботи з матеріалами, оскільки у цьому випадку легко розв’язується низка педагогічних проблем:

- доступ до матеріалів дістають студенти-заочники, що сприяє розширенню їхніх можливостей у вивченні дисципліни, незалежно від місця проживання і роботи;
- матеріалами можуть користуватися студенти, що пропустили заняття через хворобу;
- великий обсяг пропонованої інформації може бути використаний для підвищення рівня знань тих, хто прагне до кращих результатів тощо.

Самостійна робота, з одного боку, і аудиторна робота, що включає практичні заняття і модульні контролі, з другого, – приведуть до розвитку умінь, необхідних у трудовій діяльності як менеджерів-документознавців, так і фахівців інших гуманітарних напрямів, а саме:

- узагальнювати, проводити аналіз і синтез інформації з теорії комунікації в співвідношенні з іншими дисциплінами;
- використовувати комунікативну компетенцію для ефективної взаємодії в різних сферах спілкування;
- проводити відбір і систематизацію інформаційних матеріалів, які використовуються з метою спілкування в різних сферах;
- розвивати базові вербальні і невербальні уміння в різних видах навчальної і професійної діяльності;
- використовувати засоби масової комунікації для отримання, переробки і створення актуальної інформації у вигляді документів, рефератів, доповідей, статей, інтерв’ю;
- вдосконалювати особистісну комунікативну компетентність, використовуючи отримані спеціальні знання, навички та вміння міжособистісної комунікації.

Щоб розробити алгоритм роботи з системою навчальних матеріалів, з'єднаних проектом, ми ознайомилися з результатами новітніх наукових досліджень із моделювання навчального процесу. Наприклад, модель успішного формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-документознавців представлена у дослідженні Ірини Михайлівни Баштанар [5].

Наукова новизна її роботи полягає в тому, що в ній:

- визначено теоретико-методологічну основу моделі формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-документознавців на основі використання комплексного підходу, який включає системний, діяльнісний і компетентнісний;
- розроблено структурно-функціональну модель формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-документознавців, що включає взаємозв'язані компоненти: цільовий, суб'єктний, змістовний, організаційний, функціональний, результативний.

Проте механічне використання в педагогічній практиці пропонованих ученими моделей підготовки студентів-документознавців не може дати позитивних результатів, якщо не будуть враховані освітні цілі і задачі конкретної кафедри, конкретного ВНЗ. Приміром, на нашій кафедрі однією з основних освітніх цілей є підготовка фахівців, які зможуть у майбутній трудовій діяльності займатися не лише організацією і вдосконаленням технологій забезпечення документацією управлінської діяльності, але й реалізувати свої знання і уміння в роботі офіс-менеджерів, фахівців зі зв'язків з громадськістю тощо.

Ми розділяємо думку про те, що успішне формування інформаційно-комунікативної компетентності майбутніх спеціалістів-документознавців можливе при реалізації сукупності таких педагогічних умов, як:

- підвищення мотивації студентів, яка є готовністю до конкретної діяльності;
- включення студентів у процес формування установки на оволодіння професійно-комунікативною компетентністю [7].

Поміж тим, на етапі введення у навчальний процес курсу “Теорія комунікації” (4-й семестр) для викладачів найзначущішими стають ті умови, за яких поетапно формуватимуться знання і уміння, які студенти зможуть використовувати надалі при оволодінні всім набором дисциплін комунікативно-інформаційного напрямку: “Соціальні комунікації”, “Теорія і практика зв'язків із громадськістю”, “Теорія і практика реклами”, “Управління персоналом” і т. ін.

Набір інформаційних блоків, що входять до “пакету навчально-методичних матеріалів”, забезпечує умови ефективного оволодіння необхідними знаннями і вміннями. До нього входять:

1. Підручники і навчальні посібники кількох найвідоміших авторів (в електронних копіях).
2. Авторські навчальні посібники, створені викладачами, що ведуть заняття з “Теорії комунікації” (Комплекс методичних рекомендацій для студентів денної й заочної форм навчання, конспект лекцій, глосарій та ін.).
3. Навчальні таблиці за темами занять.
4. Додаткові матеріали (статті, списки рекомендованих джерел інформації, рекламно-інформаційні матеріали).

Окремо в наборі матеріалів представлені тестові і творчі завдання, комплекти яких відповідають оволодінню знаннями й уміннями різного рівня в межах конкретних тем.

Проблема визначення рівня сформованості знань і умінь, відповідної оцінки робіт студентів розв'язувалася нами з урахуванням психологічних характеристик і навчальних можливостей студентів 2-3 курсів, а також із урахуванням тих форм робіт (реферативних, курсових тощо), які потребують певних навиків і умінь.

Запропоновані варіанти тестових завдань уніфіковані на підставі раніше визначених чотирьох рівнів сформованості знань і умінь:

Рівень 1 – *пізнання* вивчених базових понять, категорій, принципів.

Рівень 2 – *відтворення* вивчених базових понять, категорій, принципів тощо.

Рівень 3 – *уміння узагальнювати, обґрунтовувати, аргументувати, переконувати* тощо.

Рівень 4 – *створення продукту творчої діяльності* на рівні навчально-професійної компетенції, що відповідає освітньо-професійним стандартам.

Два перші рівні можуть бути перевірені в тестах, а третій і четвертий потребують спеціальних форм перевірки, серед яких ми виділяємо колоквиум і співбесіду.

Результати впровадження описаної методики самостійної роботи у навчальний процес формування комунікативно-інформаційної компетенції майбутніх менеджерів-документознавців будуть предметом окремої статті. Підбиваючи підсумок представленого етапу роботи, можна дійти таких висновків. Формування комунікативної компетентності студентів-документознавців необхідне і доцільне з урахуванням вимог сучасного суспільства до професійної діяльності спеціалістів-документознавців, що взаємодіють як з інформаційно-документними ресурсами, так і зі споживачами інформації. Розвиток такої компетентності робить можливим їхнє працевлаштування на посади, пов'язані з активним професійно-діловим спілкуванням.

Базовою дисципліною комунікативно-інформаційного циклу ми вважаємо “Теорію комунікації”, зміст якої направлений на формування і розвиток не лише предметних знань, але і умінь оволодіння цілою низкою інших дисциплін цього, а також документознавчого циклу.

Методика організації самостійної роботи студентів на різних рівнях засвоєння знань із дисципліни “Теорія комунікації”, розробленої на кафедрі документознавства та інформаційній діяльності ГФ ОНПУ, може бути використана як у навчальному процесі, так і для самостійного розвитку комунікативно-інформаційної компетентності співробітників державних установ.

Використана література

1. Барабанова Н.Р. (у складі авторського колективу) Глава 4. Речевые коммуникации в деловых переговорах / Н.Р.Барабанова // Русский язык и культура речи : учебник / под ред. проф. В.И. Максимова. – М. : Гардарики, 2000. – 2008 (изд-я 1, 2, 3-е доп. и испр., 4-7). – С. 173-214.

2. Барабанова Н.Р. (у складі авторського колективу) Глава 6. Устноречевая коммуникация. Глава 7. Письменноречевая коммуникация / Н.Р.Барабанова // Основы теории коммуникации : учебник / под ред. проф. М.А.Василика. – М. : Гардарики, 2003, 2008 (2-е изд.). – С. 224-295.

3. *Барабанова Н.Р.* (у співавт.) Методичний підхід до рішення проблеми підвищення комунікативної компетентності особистості / Н.Р.Барабанова // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 11-13 вересня. – Одеса : Друк, 2008. – С.101-105.

4. *Барабанова Н.Р.* Система развития коммуникативно-речевой компетенции студентов гуманитарных факультетов / Н.Р.Барабанова // Наукові записки Луганського національного педагогічного університету : збірник наукових праць. Вип. IV. Структура представлення знань про світ, суспільство, людину: у пошуках нових змістів. – Луганськ, 2003. – С. 18-30.

5. *Баштанар И.М.* Формирование информационно-коммуникативной компетентности будущих специалистов-документоведов в высшей школе: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. / И.М.Баштанар. – Челябинск, 2008.

6. *Зимняя И.А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования / И.А.Зимняя // Интернет-журнал “Эйдос”. – 2006. – 5 мая.

7. *Навчальна програма з дисципліни “документознавство” для спеціальності 6.020100 “документознавство та інформаційна діяльність” / Європейський університет, кафедра документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності. – К., 2008.*

8. *Основы теории коммуникации* / под ред. М.А. Василика. – М., 2003. – С. 337-588.

9. *Палеха Ю.І.* Культура діловодства в сучасних установах України: становлення, технологія, організація, керування : автореф. дис. ...канд. іст. наук / Ю.І.Палеха. – К., 2005.

10. *Сидорин, Т.В.* Развитие коммуникативной компетентности студентов экономического вуза как педагогическая проблема / Т.В.Сидорин, М.А.Паутова // Статья ученых Сибирского института финансов и банковского дела. – [электронный ресурс] – способ доступа: www.t21.rgups.ru.

11. *Томарева И.Г.* Лингводидактический аспект формирования речевой культуры менеджера : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / И.Г.Томарева. – М., 2006.
12. *Трубачева С.Е.* Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / С.Е.Трубачева ; під заг. ред. О.В.Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – С.53-59.
13. *Шарков Ф.И.* Теория коммуникаций : учебник / Ф.И.Шарков. – М., 2006. – 240 с.